

Meža nozare un Latvijas iedzīvotāju labklājība iepriekšējos un nākamajos 20 gados

Pēteris Strautiņš

DnB NORD Banka
2011.gada 25.februārī

Dažas atrunas

Prezentācijas autors nav gluži kompetents nevienā no jomām, par kurām šodien runās

Ar šo prezentāciju autors nevēlas mainīt neviena cilvēka viedokli, tieši pretēji

Tomēr viņš cer, ka šī prezentācija palīdzēs diskusiju dalībniekiem uztvert savu viedokļu atšķirības ar humoru

Mežs mežam vai mežs cilvēkam?

- Cik lielā mērā mežu politiku var būvēt **tikai uz cilvēku (apzināto) interešu pamata**? Tam pakārtoti jautājumi:
 - Ētiskie riski – vai mēs pārkāpjam no mūsu viedokļa un gribas neatkarīgi pastāvošas indivīdu, sugu un ekosistēmu tiesības uz kvalitatīvu eksistenci.
 - Epistemoloģiskie (kā mēs zinām, cik mēs zinām?) riski - cik lielā mērā mēs apzināmies tīri pragmatiskos riskus, kas ir saistīti ar mūsu veiktajām izmaiņām ierastajā dabas lietu kārtībā.
- Pretjautājums – vai mums ir **tiesības upurēt (citu) cilvēku materiālo labklājību**, tai skaitā situācijās, kad ienākumu samazināšanās var likt ierobežot izdevumus ļoti ne-triviālām precēm un pakalpojumiem?
 - Lai sasniegtu mērķus, no kura neviens cilvēks tiešu labumu negūst, vai arī,
 - Lai tiktu saglabātas vērtības, kuras sniedz estētisku un intelektuālu gandarījumu nelielai ekspertu un dabas aizsardzības entuziastu kopai (te ir runa par atsevišķiem, nevis visiem dabas aizsardzības mērķiem).
 - Ko darīt, kad (ja) liela cilvēku skaita labklājība sāk apdraudēt vismaz tikpat liela skaita atpūtas iespējas vai estētisko baudījumu?
 - Vai uzdotsais jautājums ir empīriski pamatots? Šobrīd diemžēl jā, samazinoties darbavietu skaitam meža nozarē, daudziem nebūtu alternatīvas. Taču tas tā neturpināsies mūžīgi. Tālākā nākotnē notikumiem vienā nozarē nebūs būtiskas izmaiņas uz kopējo nodarbinātību, bet pagaidām šī nākotne ir tiešām tāla.

Uztveres īpatnības starp kokiem un mežu

- Cik lielā mērā dabas aizsardzības, ekonomikas, industrijas un citu ekspertu viedokļus nosaka viņu kopas vērtību sistēma, cik dziļāka kāda jautājuma izpratne vai vispār “no malas” to kāds var pateikt?
- Daļēji “no malas” vērojot diskusiju par meža politiku, rodas iespaids, ka dažādu grupu starpā nav kaut minimāla kopsaucēja par to, kas ir kompetences kritēriji.
 - Dilemma – kādas jomas eksperta pausto argumentu nozīmi var līdz galam saprast, tikai pats kļūstot par attiecīgās jomas ekspertu, taču tas neizbēgami nozīmē uztveres transformācijas, gan caur izziņas procesu, gan caur socioloģiski - *peer pressure*.
 - Eksperti par dzīvības procesiem mežā zina vairāk nekā ne-eksperti, bet cik lielā mērā eksperta zināšanu ieguves procesā radušās izmaiņas estētiskajā uztverē un vērtību sistēmā atspoguļo “absolūtu” uztveres kvalitātes un ētikas principu pieaugumu, cik ekspertu kā subkultūras vērtību sistēmas īpatnības? Nekas no tā nav ne precīzi nodefinējams, ne izmērāms.
 - Tas pats - par ekonomikas un industrijas ekspertiem, IKP pieaugums ir svarīgs, taču ne absolūts mērķis.

Drusku antropoloģijas ...

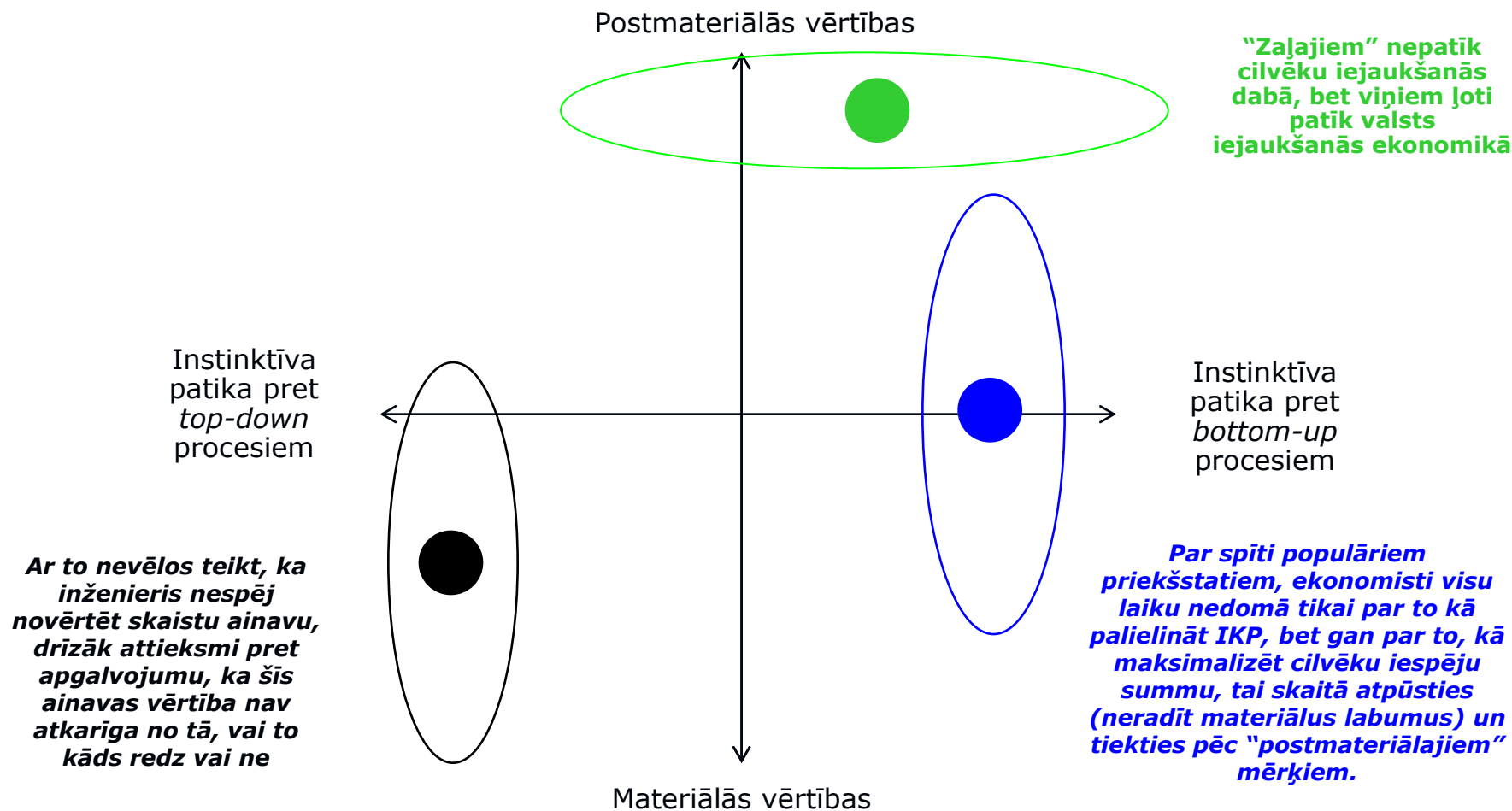
- Emocionālā plāksnē sabiedrība drīzāk ir par mazāk intensīvu mežsaimniecību - mežu uztver kā kaut ko trauslu, saudzējamu, uztver meža ciršanu kā varmācīgu iejaukšanos dabas procesos – kāda tā neapšaubāmi ir.
- Pat it kā “iracionāliem” aizspriedumiem vēsturiski bijusi funkcionāla loma, veidojot sociālo normu ietvaru ilgtspējīgai sabiedrības attīstībai:
 1. Mežs tradicionāli ir bijis kopienu kopīpašums, pretstatā lauksaimniecības zemēm, līdz ar to ir bijušas nepieciešamākas spēcīgākas sociālās normas meža aizsardzībai nekā citām zemes izmantošanas formām, jo cilvēkiem ir tendence kopus mantu izvazāt
 2. Mežā iegūstamie resursi tradicionāli bijuši kritiski izdzīvošanai – būvmateriāli, malka.
 3. Mežā var ātri iegūt lielu labumu, taču būs ilgi jāgaida līdz nākamajai reizei.
- Šobrīd pirmais un otrais apstākļi vairs nav tik kritiski, trešā nozīme pieaugusi, jo nocirst var vēl ātrāk un vieglāk.
- Turklāt līdz ar labklājības pieaugumu kāpj nozīme, kuru piešķir nemateriālajām vērtībām:
 - Mežs kā vērtība sajūtu līmenī – meža sniegtā estētiskā un cita baudījuma buķete
 - Apziņa par pienākumu saglabāt to, no kura cilvēkam tieši nav nekāda labuma
- Vienlaikus, ja cilvēkiem pajautātu, par cik % viņi ir gatavi samazināt savus ienākumus, lai mežsaimniecība būtu mazāk intensīva?

Kulturkampf im Wald (1)

- **Sazvērestības teorijas.** “Zaļie bļauj, lai dabūtu Eiropas naudu” vai “industrijai rūp liela peļņa šodien un pēc tam kaut ūdens plūdi”.
 - Labā ziņa – patiesība ir daudz elegantāka.
 - Sliktā ziņa – intelektuālās un vērtību pretrunas ir daudz nesamierināmākas, būtībā notiek kultūras karš, nauda ir tikai viens no kārdinājumiem.
- Nosacītas kultūrkarotāju kopas – inženieri, ekonomisti, “zaļie”. Robežšķirtnes:
 - **Top-down pret bottom-up domāšanu.**
 - Inženieri - instinktīva patika pret procesu efektivitāti (pat, ja tā nav izdevīga tīri finansiāli), sakārtotību, centralizēti vadītām sistēmām, ticība racionālam cilvēka prātam.
 - Ekonomisti un zaļie - instinktīva patika pret decentralizētiem procesiem, spontāni veidojušajiem struktūrām, relatīva skepse par cilvēka racionālā prāta spējām. Šo attieksmju kognitīvās saknes:
 - Tirgus neredzamā roka, spēja nonākt pie sabiedriski optimāliem risinājumiem procesos, kurus vada individu savtīga rīcība spēles noteikumu ietvaros, “pūļa inteliģence”, centralizēti vadīto sistēmu bēdīgā pieredze.
 - Evolūcijas “bezmērķīgums”, bet rezultātu skaistums, bēdīgās sekas, kuras radījusi cilvēku iejaukšanās dabas procesos.
 - **Materiālās un postmateriālās vērtības**
 - Inženieri un daļa ekonomistu – cilvēka intereses drīzāk primāras, pārveidota vide vērtīgāka par nepārveidotu, jo process prasa piepūli.
 - Zaļie un daļa ekonomistu – cilvēka intereses nedrīkst absolutizēt, nepārveidota vide vērtīgāka par pārveidotu, jo pirmās kļūst mazāk, procesu atpakaļ pavērst grūti vai neiespējami.

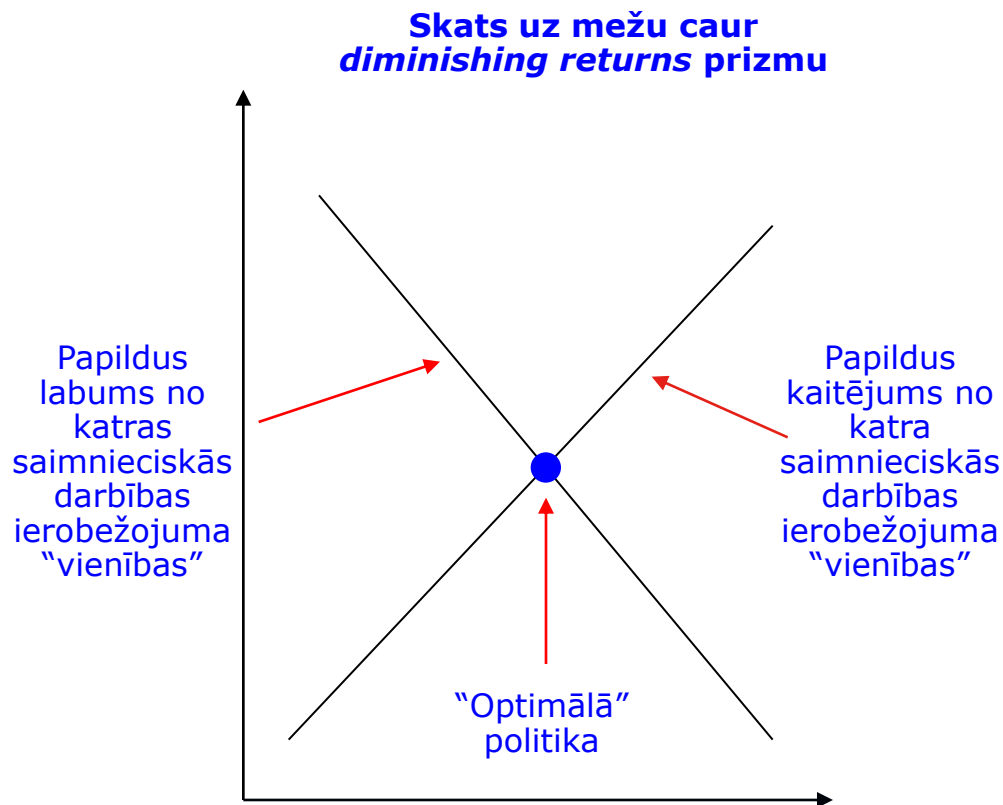
Kulturkampf im Wald (2)

Kulturkampf im Wald (3)

- *Diminishing and increasing returns:*
 - Ekonomisti mēdz instinktīvi domāt *diminishing returns* kategorijās – jo kaut kā ir vairāk, jo mazāk labuma no katras papildus vienības - tā ir tipiska situācija, “norma” ekonomiskajos procesos. Šajā gadījumā – jo vairāk meža, jo mazāk vērtīgs katrs atsevišķs hektārs.
 - Taču ir iespējams gan uz ekonomiku, gan mežu skatīties arī caur *increasing returns* prizmu
 - Klāsteru efekti
 - Jo vairāk meža, jo vērtīgāks kļūst katrs meža fragments (Amazonija ir milzīga, taču pat nelielas tās daļas nociršana tieši tāpēc ir liels zaudējums).
- *Increasing returns* pamatā balstās uz tādu parādību kā:
 - Tikla efekti – katrs papildus tīkla dalībnieks palielina esošajiem dalībniekiem pieejamo savienojumu skaitu.

No shematiski racionāla pasaules skatījuma tā ir “loģiska” pieeja, kura tomēr daudziem diskusijas dalībniekiem būs instinktīvi nepieņemama, lielā mērā pamatoti

Meži un ekonomika (1)

Īslaicīgie aspekti - dižmeži pret dižķibelēm

- Meži ir vairākkārt glābuši Latvijas ekonomiku krīzes situācijas – 20.gs 20tie un 90tie gadi, kā arī Dižķibeles periods. Vai ekonomiskā situācija šobrīd vēl ir “pietiekami” slikta, lai ļautu turpināt izcirst papildus apjomus LVM teritorijās? Arī skatoties no tīri saimnieciskā aspekta, atbilde ir drīzāk, taču ne absolūti pozitīva:
 - Bezdarba līmenis joprojām ir augsts, meža nozares nodarbina lielu cilvēku skaitu, tām ir liela ietekme uz ekonomiku kopumā (+)
 - Reputācijas riski nozarei un ekonomikai (-)
 - Papildus atdeve (pievienotās vērtības, nodarbinātības veidā) no katra papildus m3 (???)
 - Mijiedarbība ar ciršanas apjomu privātajos mežos (???)
- No “zajā” skatu punkta atbilde acīmredzot ir nepārprotama ...
- Nākotnē – vai **ciršanas apjomus** regulēt tā, lai **darbotos pret ekonomikas ciklu**? Tā kā LVL kurss ir fiksēts un plānojam pievienoties eiro, līdz ar to monetārā politika gandrīz bezspēcīga, varbūt Latvijā var noderēt šāds nekonvenciāls risinājums?
 - Argumenti par
 - Mežizstrāde un kokrūpniecība Latvijā ir ģeogrāfiski izkliedēta (taču skatīt pretargumentu nākamajā punktā)
 - Meža nozare ir nozīmīga daļa ekonomikas, izmaiņām tajā ir makroekonomisks iespaids
 - Argumenti pret
 - Tas radītu neefektīvu kapitāla izlietošanu meža nozarē
 - Radītu periodisku bezdarba pieaugumu laukos un mazajās pilsētās, arī brīžos, kad Rīgā darba tirgus pārkarst, tātad šāda politika neatbilstu tādām makroekonomiskās politikas kritērijiem kā pēc iespējas vienmērīga ietekme uz visu ekonomiku

Meži un ekonomika (2)

Ilglaicīgie aspekti – resursu svētība vai lāsts?

- Nav šaubu, ka ienākumi no meža un saistītajām nozarēm veido un veidos nozīmīgu daļu IKP, eksporta, nodarbinātības u.t.t.
 - 2010.gadā koksnes, tās produktu (ieskaitot mēbeles) eksports veidoja 15% no kopējā preču un pakalpojumu eksporta, 2.vieta aiz transporta pakalpojumiem.
 - Turklāt “patieso” mežu nozares loma eksportā šāds vienkāršs, aritmētisks īpatsvars neparāda, jo meža nozares eksportā ir salīdzinoši augsts LV radīts pievienotās vērtības īpatsvars.
- Taču, vai meži ir/var būt “resursu lāsta” avots LV ekonomikai? Resursu lāsta pazīmes:
 - Samērā viegli iegūstama nauda no vienkāršas darbības mazina vēlmi intelektuāli piepūlēties
 - Cīņa par kontroli pār dabas resursiem degradē politiku un sabiedrību.
- Atbilde ir drīzāk nē:
 - Ieguvumi nekoncentrējas vienā “punktā”, atšķirībā no naftas urbuma, resursa ieguve saistīta ar salīdzinoši lielu piepūli, nav iespēju gūt superpeļņu (izpumpē naftu par diviem, bet pārdod par simts dolāriem).
 - Dabas resursu klātbūtne veicina pārstrādes attīstību. Savukārt spēcīgas kokapstrādes esamība veicina mašīnbūves attīstību caur klāsteru efektiem.
 - Meža nozare nodarbina samērā nelielu daļu ekonomiski aktīvo iedzīvotāju – ap 4%, līdz ar to nav riska, ka tā atstās citas nozares bez cilvēkiem.
- Tātad, mežu nozare nevar radīt ekonomiskus “brīnumus” (ar visiem to plusiem un mīnusiem), tā ekonomikai ir **stabila, uzticama, rāma, bet ne īpaši trekna naudas govs.**

Meži un ekonomika (3)

Ilglaicīgie aspekti - strukturālās lietas

- Mežu nozares **pievienotā vērtība noteikti augs** arī pie nemainīga vai nedaudz sarūkoša ciršanas apjoma. Piemēri iespējamiem procesiem, kas var būt pietiekami nozīmīgi, lai iespaidotu makro skaitļus:
 - Tālāks patērētāju produktu, pirmkārt mēbeļu, māju sagatavju izlaides apjoms uz zāgmateriālu eksporta rēķina
 - Plātņu produktu izlaides pieaugums uz papīrmalkas eksporta rēķina
 - Granulu ražošanas pieaugums uz šķeldas un malkas rēķina
 - Koksnes ķīmija, t.sk., sintētiskā dīzeļa ražošana uz jebkādas mazvērtīgās koksnes rēķina, arī veicinot ciršanas atlieku apgūšanu
- Taču mežu nozares **īpatsvars ekonomikā un eksportā samazināsies** (atskaitot scenārijus, kas būtu katastrofāli LV ekonomikai kopumā), jo dažas citas nozares augs ātrāk - mašīnbūve, ķīmija un farmācija, elektronika un IT pakalpojumi.
 - Tās neierobežo izejvielu pieejamība
 - Plašāks potenciālo produktu klāsts, vairāk iespēju saistīt ražošanu ar zinātni
- Arī mežu nozares nozīme tieši lauku ekonomikā varētu samazināties, lauksaimniecībai augot straujāk, vismaz pie pašreizējām cenu tendencēm.

Vispārējās politikas dilemmas (1)

Mežu platības īpatsvars

- **Vai mežs ir “dziļākajā būtībā” vērtīgāks par ne-mežu**, tātad, vai ir nepieciešams noteikt maksimālu meža īpatsvaru kā mērķi? Tam pakārtots jautājums - vai un kā jāregulē zemes statusa migrācija.
- Vai mežsaimniecībai no sociāli ekonomiskā viedokļa ir vairāk pozitīvu ārējo efektu (*externalities*) nekā lauksaimniecībai vai mazāk (tiešie efekti – ietekme uz pašiem lēmumu pieņēmējiem nav valsts regulēšanas objekts, jo tie nerada tirgus kļūdas)?
 - No saimnieciskā viedokļa noteikti mazāk – kopējā ienākumu plūsma, pieprasījums pēc pakalpojumiem (tehnika, transportēšana) no platības vienības.
 - No sociālā aspekta – vērtība ir gan meži sēņošanai, gan lielāka lauku apdzīvotība.
- Estētiskie, dabas aizsardzības apsvērumi var darboties abos virzienos, te varētu būt daudz nesalīdzināmu kategoriju:
 - Latvijas ainava bez meža vispār nav ainava, taču lieli vienlaidus masīvi ir vizuāli garlaicīgi
 - Tās nav precīzi salīdzināmas lietas un es vispār neko īpaši nejēdzu no dabas aizsardzības, bet hektārs bioloģiski daudzveidīgas pļavas Aiviekstes palienē droši vien būs vērtīgāks par hektāru jaunaudzes, izņemot varbūt oglekļa uzkrāšanas aspektu. Svarīgi, kāds mežs un kāds ne-mežs.

Vispārējās politikas dilemmas (2)

Apsaimniekošanas intensitāte

- **Dziļi subjektīvs** autora viedoklis par iespējamo kompromisu attiecībā uz iepriekš ieskicētām dilemmām.
- Pamatideja – dalīt mežsaimniecības regulējumu 2 daļās:
 - Vēsturiskais Kodols – zemes, kas bija meži 1940.gadā – izejot no pašreizējā regulējuma bāzes, atsevišķus elementus mainīt atkarībā no ieguvumu un zaudējumu attiecības, taču kopumā virzoties uz aizsardzības pastiprināšanu
 - Aizaugusī Perifērija – zemes, kuras aizaugušas kopš 1940.gada. *Lielākajā daļā* teritorijas liberalizēt, ļaut cirst vecumā, kas šķiet izdevīgs īpašniekam, taču *stingrāk aizsargāt* platības, kas svarīgas no ainaviskā viedokļa, veido “tiltus” starp lielajiem masīviem, ar reto sugu atradnēm u.t.t.
- Priekšrocības:
 - Tiktu saglabāta un atjaunota Latvijai raksturīgā mozaīkveida ainava.
 - Zemes īpašnieki gūtu iespēju strauji reaģēt uz lauksaimniecības produktu cenu kāpumu, *un/vai*
 - tiktu straujāk aizvietotas saimnieciski bezperspektīvas mežu teritorijas (piemēram, pāraugušo apšu audzes) ar kvalitatīvām mežaudzēm, taču ne visas.
 - Tiktu gūta papildus iespēja aizsargāt no bioloģiskās daudzveidības viedokļa īpaši svarīgas teritorijas, nepalielinot kopējo dabas aizsardzības pasākumu ekonomisko “cenu”.

“Tehniskas grūtības” politikas īstenošanā

- Iepriekšējais slaidis ir balstīts uz pieņēmumu, ka Vēsturiskajā Kodolā viens vidēji aritmētiskais meža hektārs caur “zaļo” mērķu prizmu ir vērtīgāks nekā Aizaugušajā Perifērijā (tā taču ir, vai ne?).
- Liela un iekšēji ļoti daudzveidīga kopuma (visi saimnieciskie meži) regulēšana pēc vienas šnites izskatās pēc situācijas, kas ir suboptimāla no abu pušu viedokļa. Taču, lai to padarītu optimālāku, ir **jāpieņem lēmumi, kas, atsevišķi aplūkojot, vienai no pusēm nepatīk.**
- Latvijas sabiedrībai vispār ir raksturīga nespēja domāt kā šaha spēlētājam – upurējot vienu figūru, iegūt stratēģisku pārsvaru, kombinēt. Viens no iemesliem - liela daļa cilvēku, nostājoties formālā miera stājā “kopējā labuma” principa priekšā, savā dziļākajā būtībā, ar kaulu smadzenēm šim principam netic, cēlonis nepārprotami ir LV vēsture.
- Līdz ar to kā saskarsmē ar valsti, tā dialogā ar citiem nevalstiskajiem partneriem ir jācenšas pagrābt to, ko tajā brīdī var pagrābt – vēlāk vairs nebūs (kāds cits būs pagrābis). Ilglaicīgai partnerattiecību veidošanai nav nozīmes, jo citi taču nespēlēs godīgi. Daļa meža politikā iesaistīto piedalās altruistisku mērķu vadīti, tāpēc te nav runa tikai par tīri personiska labuma gūšanu, bet tas nepalīdz sasniegt izvirzītos uzdevumus.

Specifiskas pārdomas par LVM lomu nākotnē

- Tātad valsts loma mežu politikā veidojas caur tiešu īpašumu pārvaldīšanu un procesu regulēšanu, līdz šim pamatā runāju par otro aspektu, taču arī pirmais ir ļoti svarīgs.
- Šobrīd LVM peļņa tiek izmantota valsts budžeta lāpīšanai, tā tam nevajadzētu ilgi turpināties.
- Ideja - nākotnē LVM piešķirt papildus atbildību un iespējas no mežu ekonomiskās rentes iegūtos resursus izmantot visas valsts teritorijas ainaviskai, ekoloģiskai u.t.t. pārvaldīšanai kopumā. Tas varētu izpausties, piemēram, caur:
 - Ainaviski un citādi vērtīgāko privāto meža teritoriju atpirkšanu no privātajiem, lai tās saglabātu.
 - Ainaviski mērķtiecīgu lauksaimniecības zemju atjaunošanu vietās, kuras tas nav izdevīgi no strikti komerciālā skatu punkta.
 - Atpūtas vietu veidošanu un uzturēšanu (tas jau tiek darīts, bet varētu vēl).
 - Padomju lauksaimniecības pieminekļu utilizāciju.
- LVM kā visas valsts teritorijas rūpīgs saimnieks – tieša pārvalde valstij piederošajās teritorijās mežos, koordinējošā loma citur.
- Mērķis – Latvija kā skaists dārzs ar mērķtiecīgi “nolaistām” neskartās dabas oāzēm un oāzītēm, kopumā veidojot harmonisku mijiedarbību starp cilvēku un dabas virzīto procesu loģiku.

Paldies!

Jūsu jautājumi, lūdzu 😊

Pēteris Strautiņš

DnB NORD Banka

2011.gada 25.februāris